

روزه و رمضان در اشعار حافظ شیرازی

۲۹ خرداد ۱۳۹۴ ساعت ۱۷:۲۱

شاید به استثنای مولوی و تا حدودی ناصر خسرو هیچ شاعری به اندازه حافظ با قرآن انس و الفت نداشته است. (۱) و این در اکثر ابیات دیوانش متبلور است به طوری که کمتر بیتی از این دیوان را می توان سراغ داشت که به آیه، حدیث و تعالیمی از دین مبین اسلام گره نخورده باشد.

روزه، رمضان و شب قدر از جمله مفاهیم قرآنی است که در میان اشعار حافظ خوش نشسته و چون نگینی انگشتر اشعارش را زینت بخشیده است او هم صحبتی با روزه را چون میهمانی عزیز غنیمت و رسیدن عیدش را در خور انعام دادن می داند.

خواجه شمس الدین محمد معروف به حافظ شیرازی شاعر پرآوازه و غزلسرای قرن هشتم است وی در جوانی به خواندن علوم متداول آن روزگار از قبیل ادبیات عرب، تفسیر، کلام و حکمت پرداخت و در همین ایام به حفظ قرآن کریم روی آورد. از این رو حافظ در درجه اول یک عالم علم دین است و درجه بعد یک شاعر شیرین سخن که برای بیان مطالب و مفاهیم خویش از غالب شعر که از تاثیر گذاری بیشتری برخوردار است بهره برد تا کلام خویش را با کلام وحی گره زده و جاودانه اش سازد. از این رو او را به لسان الغیب و ترجمان الاسرار ملقب ساخته اند.

شاید به استثنای مولوی و تا حدودی ناصر خسرو هیچ شاعری به اندازه حافظ با قرآن انس و الفت نداشته است. (۱) و این در اکثر ابیات دیوانش متبلور است به طوری که کمتر بیتی از این دیوان را می توان سراغ داشت که به آیه، حدیث و تعالیمی از دین مبین اسلام گره نخورده باشد. با این همه او تنها حفظ و خواندن قرآن و دانستن دیگر علوم قرآنی را برای رستگار و جاودانگی کافی نمی داند و عشق را مکمل همه این علوم می داند:

عشقت رسد به فریاد گر خود بسان حافظ / قرآن زبر بخوانی در چارده روایت

چرا که بسیاری کسان که دیم را دستاویزی برای دستیابی به مطامع خویش ساخته اند و ریا همان چیزی است که حافظ خود را ملزم به مبارزه با آن کرده است تا جایی که چون ملامتیه ننگ بدنامی را به جان خرید و عده ای او را متهم به میخوارگی کرده اند. از منظر او می خوردن و رندی کردن بهتر از داو تزویر قرار دادن قرآن است:

حافظا می خورو رندی کن و خوش باش ولی / دام تزویر نکن چون دگران قرآن را

از این ابیات که افکار ریا ستیزانه حافظ در مقابل کسانی که دین، مذهب و قرآن را برای فریب خلق به کار بسته اند فراوان است ک هبه اختصار از آن در می گذریم.

از جمله مباحث قرآنی که در اشعار حافظ شیرین سخن خوش نشسته و چون نگینی انگشتری شعرش را زینت بخشیده است مفاهیمی چون: رمضان، روزه و شب قدر است که از جمله زیباترین ابیات در دیوان حافظ را شامل می شود. « حافظ از روزه همانند نماز غالباً به طنز و از پایان گرفتن ماه روزه به شادی یاد می کند.» (۲) و این همان مبارزه منفی است که با ریاکاران و روی آوردن به روح دعا، عبادت، نیایش و به طور کلی همه اعمال دینی است.

او قدر و منزلت روزه و رمضان را می داند و به نیکی دریافته است و می داند که از کرامت این ماه است که چشم حقیقت بین او گشوده خواهد شد و به عوالم بالاتر راه خواهد یافت از این رو می گوید:

روزه هر چند که مهمان عزیز است ای دل / صحبتش موهبتی دان و شدن انعامی

او با اشراف به تبعات و دستاوردهای این ماه هم کیشان و رندان و اهل باطن را فرامی خواند که فرصت ماه شعبان را ارج نهاده خو را برای رسیدن ایام ماه رمضان آماده کنند

ماه شعبان منه از دست قذح کاین خورشید / از نظر تا شب عید رمضان خواهد شد

اگر چه اندیشه عرفانی حافظ و توجه او به عوالم عرفانی او بر هیچ حافظ پژوهی پوشیده نیست اما پارادوکسی در این دست اشعار حافظ وجود دارد که توجه همگان را به خود معطوف ساخته است و حتی گاه افرادی را به اشتباه و داوری سطحی و برداشتهای زمینی از آن انداخته است. اشعار زیر از این گونه اند:

-زان می عشق کران پخته شود هر خامی / گر چه ماه رمضان است بیاور جامی

-زان باده که در میکده عشق فروشند / ما را دو سه پیمانہ بده گو رمضان باش

-ساقی بیار باده که ماه صیام رفت / در ده قذح که موسم ناموس و نام رفت

وقت عزیز رفت بیا تا قضا کنیم / عمری که بی حضور صراحی به جام رفت

-گر فوت شد سحور چه نفعان صبح هست / از می کنند روزه گشا طالبان یار

تقریبا در همه ابیاتی که حافظ از روزه و رمضان سخنی به میان آورده آن را با زهدفروشی و می همراه کرده است. آنچه مسلم است می از جمله مفاهیم بحث برانگیز در اشعار حافظ است که بسیار در مورد آن سخن گفته اند: «این حرف را بارها پژوهندگان حافظ گفته اند که دو باده در حافظ داریم انگوری و عرفانی یا دو معشوق در دیوان مطرح و مخاطب است زمینی انسانی و آسمانی عرفانی نگارنده به نوع سومی از می و معشوق در حافظ قائل است و بر آن است که بیشترین اشعار حافظ در این زمینه سوم است و آن همانا می و معشوق ادبی و کنایی است.» (۳)

روزه یک سو شد و عید آمد و دلها برخاست / می ز خمخانه به جوش آمده می باید خواست

توبه زهد فروشان گران جان بگذشت / وقت رندی و طرب کردن رندان پیداست

با توجه با بیت دوم این غزل به نیکی پیداست که این می در مقابل زهد فروشی های مسلمانان ظاهری که دین را حربه ای برای خود قرار داده اند مطرح شد و منظور التفاط به روح و حقیقت روزه و روزه داری است چرا که او نیک می داند که ریا از منفورترین گناهان در پیشگاه خداوند است و انسان باید همه ایام و لحظات را غنیمت بداند نه تنها ماه مقرر شده رمضان و یا در پیش چشمان خلق! این مفهوم در این غزل به روشنی تکرار شده است:

بیا ترک فلک خوان روزه غارت کرد / هلال عید به دو قدح اسارت کرد

ثواب روزه و حج قبول آنکس برد / که خاک میکده عشق را زیارت کرد

از سویی عشق اصل اندیشه حافظ را تشکیل می دهد و در بر خورد شاعر با ماه رمضان و روزه و حتی حج نیز همان نقش همیشگی خود را ایفا می کند و معیار سنجش پییده ها در شعر او قرار می گیرد پیشتر از خواجه شنیدیم که در زیر گنبد کبود هیچ صدایی خوشتر از صدای عشق نیست و هر انسانی که هنر عشق ورزیدن نیاموخته باشد، به فتوای شاعر جسد متحرکی بیش نیست و می توان بر جنازه وی نماز کرد. حافظ پا را از این مرحله نیز فراتر نهاده و یگانه فریاد رس انسان را عشق دانسته است (۴) مفهوم شعر فوق به مضمونی دیگر در شعر حافظ تکرار شده است و او چون ترجیح بندی دائم در پی تکرار و القای عشق الهی است:

عشقت رسد به فریاد گر خود بسان حافظ / قرآن زبر بخوانی در چارده روایت

او - که عموماً همه تعابیر مربوط به روزه را با طنز مخصوص خود در مقابل ریاکاران بکار برده - جز یک مورد از چهار مورد تکرار شب قدر در اشعارش، در بقیه موارد از آن به تجلیل و احترام یاد کرده چرا که خود را را مدیون و مرهون چنین شبی می داند:

-چه مبارک سحری بود و چه فرخنده شبی / آن شب قدر کزین تازه براتم دادند

-در شب قدر ار صبحی کرده ام عیبم مکن / سر خوش آمد یار و جامی بر کنار طاق بود

-شب قدری است و طی شد نامه هجر / سلام فیه حتی مطلع الفجر

-آن شب قدری که گویند اهل خلوت امشب است / یارب این تاثیر دولت از کدامین کوكب است

منابع: ۱- حافظ نامه، بهاءالدین خرمشاهی، ج ۱، ص ۵۳۷

۲- ذهن و زبان حافظ، بهاءالدین خرمشاهی، ص ۵۱

۳- تاثیر قرآن و حدیث در ادبیات فارسی، علی اصغر حلبی، ص ۱۹۸

۴- شولای رمضان بر جان و زبان حافظ، محمد قراگوزلو، روزنامه همشهری ۷۷

آدرس مطلب :

<https://www.cafetarikh.com/news/۲۱۵۰۴/شیرازی-حافظ-اشعار-رمضان-روزه/۲۱۵۰۴>